

L'obra històrica de Joan Marí Cardona, un camí nou en la historiografia pitiüsa

per Antoni Ferrer Abárzuza

Abans de res, he de confessar que no és fàcil oblidar la coneixença personal, esborrar la imatge i les paraules de Don Joan de la ment, per atendre l'encàrrec¹, que m'honra, de traçar un esbós de la seua aportació a la història eivissenca i formenterera; però aquesta tasca s'ha de fer així, desempallegat, en la mesura que em sigui possible, del ressol inesborrable d'estima i de gratitud que ha deixat en mi aquella relació. Moltes persones avui mateix i totes quan hagin passat els anys, repassaran les línies escrites per Joan Marí sense la companyia amable del seu record en la memòria —*Discret posat pagès, canonge astut* (Josep Marí)—, el citaran a les bibliografies i a les notes dels seus treballs “Marí Cardona, J...” per reconèixer un préstec intel·lectual, per remetre el lector a un document editat per ell, per donar erudició a un estudi, per armar amb solidesa una idea, per expressar-ne l'acord o el desacord; tot plegat, però, sense la seua imatge d'incisiva bonhomia en la retina —*en Marí, discret, d'ulls blaus llunyans* (Miquel Barceló). Ha de ser així.

Un objectiu clar

Joan Marí Cardona nasqué el 1925 i s'ordenà sacerdot el 1952 després de realitzar els seus estudis a Eivissa, a València i a Salamanca. L'any següent fou nomenat canonge arxiver de la Catedral, al costat d'un preclar i ja tardorenc

Isidor Macabich. La relació de Marí amb els vells papers de la pabòrdia d'Eivissa es manifesta de seguida en els seus primers treballs, encara que no els començà a publicar fins a l'any 1972, inicialment en castellà, a la revista *Eivissa*, del ja refundat Institut d'Estudis Eivissencs, una publicació del consell de redacció de la qual Marí era membre: “Los molinos de Ibiza y Formentera en los siglos XIII y XIV” (1972), “Los molinos de viento en Ibiza y Formentera” (1973), “Los molinos de Ibiza y Formentera, hoy” (1973), “Una iglesia del siglo XIV: Sa Capella de sa Tanca Véia” (1974), “1682. Búsqueda de tesoros escondidos en sa Cova d'en Jaume 'Orat'” (1974). De seguida Joan Marí passà a utilitzar la seua llengua: “Les nostres torres de defensa” (1974), “Formentera i els seus quartons” (1975).

Són escrits basats en documents tan importants com el *Memoriale divisionis*, el llibre del repartiment eivissenc que després Marí utilitzarà exhaustivament, i els capbreus o registres de propietats dels segles XIV i XV; també altres fonts custodiades a l'Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona, entre el fons del qual de seguida Marí veié que havia de fer feina a causa del llarg període d'adscripció de les Pitiüses a aquella arxidiòcesi. Per la mateixa regla de tres anà a Barcelona, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i a Palma, a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Igualment, abunden

als treballs de Marí les citacions a una obra fonamental: el llibre de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria *Les antigues Pitiüses* (1869 i 1886).

Marí Cardona demostra en aquests primers articles que té un feinejar seriós en el camp de la història, tant per la seua forma (amb notes a peu de pàgina, referències concretes a cada document, cosa que hom no pot deixar d'agrair, patides les vaguetats i les omissions de Macabich), com per la metodologia que utilitza: procura sempre constatar sobre el terreny les notícies que recull als documents. Aquesta darrera manera de fer és ja palesa en els seus primers articles dedicats als molins i després a les torres de defensa. Marí vol saber què queda dempeus d'allò que ha llegit en els papers d'arxiu, i deixar-ne constància; inventaria i mira sempre d'unir la font escrita amb la realitat. Explota dos pous que aporten informacions coetànies, però separades per mil vicissituds diferents que desdibuixen l'estreta relació que hi hagué entre elles fins a fer-la quasi impossible de discernir: el paper ha romàs immòbil i quiet, com congelat, aturat, fent perenne referència a una realitat que, ben al contrari, muda, es transforma constantment —el molí, la casa, la família, la fita, l'hort...; tot ha estat alterat quasi des del moment mateix en què en algun document —una venda, un testament, un inventari...— va ser fixat un instant

1. Aquest text és el fil director de la conferència que vaig pronunciar en el XXVIII Curs Eivissenc de Cultura, en homenatge a Joan Marí Cardona i Marià Villangómez Llobet.

de la seua existència. Marí Cardona s'esforça a restituir aquella primigènia relació, a unir de nou el fil que permet saber a quina cosa es refereix el document i, per via d'aquesta identificació, a entendre el contingut del document mateix. Aquest procediment amara tota l'obra històrica de Marí, la fa característica i li dona una importància extraordinària.

Els anys anteriors a 1976 i des del seu primer contacte amb els vells documents de la pabordia d'Eivissa, foren de maduració, de feina constant, d'aprenentatge de les tècniques bàsiques amb què els historiadors ens enfrontam a les fonts que ens permeten reconstruir el passat: la paleografia, la diplomàtica, la interpretació de les fonts, la versió antiga de la llengua, el llatí que ja coneixia... Però també exercirà Marí una fèrria voluntat que no claudicava davant la temptació de la complaença que causa veure publicats els resultats d'una recerca. Tot això explica el seu silenci, trencat només per alguns articles que serviren per mostrar la seua manera de treballar, des que fou nomenat canonge arxiver el 1953 fins aquella *opera prima*, el volum primer d'"Illes Pitiüses".

El pròleg de *La conquesta catalana de 1235* va ser redactat pel propi autor i és tota una declaració de principis metodològics i un compromís amb al futur. Marí concebí *La conquesta catalana* com el volum primer de la sèrie que batejà "Illes Pitiüses" i que anà completant els anys vinents. Ara sabem que aquella seua valenta i ambiciosa intenció quedà desafortunadament inacabada, però deixà més feina enllestida que no per fer. Ho sabem perquè el mateix Marí, convençut i clarivident, tengué la

valentia d'exposar al lector en aquell pròleg el pla dels volums que havia de tenir la col·lecció; això demostra que Marí s'havia traçat uns objectius i que tenia ja alguna part del treball embastat. Ell volia que la tot just inaugurada col·lecció "Illes Pitiüses" tengués vuit volums: I. *La conquesta catalana de 1235*, II. *Els quartons de Montgrí: Balansat i ses Salines*, III. *El quartó de Pere de Portugal: Santa Eulària*, IV. *El quartó de Nunó Sanç: Portmany*, V. *El pla de Vila*, VI. *Formentera*, VII. *La inquisició*, VIII. *La parròquia de Santa Maria d'Eivissa*. Es veu de seguida que aquell pla inicial experimentà algunes modificacions però Marí el mantengué bàsicament al llarg dels anys i quan la mort el sorprengué l'endemà del dia de sant Antoni, pel gener de 2002, treballava (després de patir gravíssims problemes tècnics en la seua elaboració amb el consegüent desànim) en el volum al qual vint-i-sis anys abans ja havia posat títol: *El quartó de Pere de Portugal: Santa Eulària*. El volum VI, *Portmany*, editat el 1990, fou, doncs, l'últim d'"Illes Pitiüses" confeccionat íntegrament per Marí.²

En realitat, com es veu, segons el pla inicial, l'inacabat Santa Eulària hauria d'haver estat el tercer volum d'aquella col·lecció. Joan

Marí Cardona, però, va incloure la sistematització dels llibres de mortuoris, anomenats d'entreveniments que vol dir succeïts o fetes, al volum titulat *Els Llibres d'entreveniments* (1981) com a segon volum de la sèrie; després i consecutivament, separats per curts períodes, passaren per les màquines d'impressió *Formentera* (1983), *Balansat* (1984), *Santa Maria d'Eivissa* (1985) i *Portmany* (1990). El volum que s'havia de dedicar a la Inquisició (el setè) fou confeccionat seguint una metodologia de redacció diferent a la primerament pensada per Marí i per això el va fer editar (*Sant Ofici*, 1990) fora de la col·lecció "Illes Pitiüses", com a catàleg dels documents que sobre el tema de la Inquisició es custodien a l'Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa (AHPE), nom amb què, com a responsable que n'era, rebatejà aquest dipòsit de documents després de traslladat de la catedral al palau episcopal, l'antiga pabordia que fou durant segles màxima institució eclesiàstica a Eivissa i Formentera; quedà en desús, doncs,

2. Tota la col·lecció és exclusiva obra seua, Marí Cardona treballava sol. Però deixà bona part del volum dedicat a Santa Eulària enllestida, així que ara cal revisar aquest llegat i, si de cas, publicar l'obra. "Illes Pitiüses" pot ser completada malgrat la pèrdua tan dolorosa com irremeiable de Joan Marí.

l'anterior denominació *Arxiu de la Catedral d'Eivissa*.

El contacte quotidià amb la documentació obre sovint inesperades finestres durant la feina de recerca, alguna d'elles decidí Marí a fer les esmentades modificacions en el pla inicial de la seua col·lecció. La inclusió en el tercer lloc de la sèrie del volum dedicat a Formentera, que havia de ser inicialment el sisè, és un fet en què cal parar esment per les repercussions que crec veure en la posterior obra de Joan Marí. La preparació d'aquest volum dedicat a Formentera (recordem que un dels primers articles de Marí fou "Formentera i els seus quarts", 1975) va posar en contacte, encara més del que ho havia estat abans, el seu autor amb els papers referents a la pitiusa menor i, d'acord amb la seua metodologia de verificar sobre el terreny el que llegia als papers, amb la gent i la terra d'aquella illa —*llunyana i just a tocar, sola i fent-nos companyia* (Marià Villangómez), *només hi ha la petita distància d'un núvol solcant pàgines sense amor* (Antoni Roca).

Crec no equivocar-me si afirm que mai abans ningú no havia dedicat tantes pàgines a Formentera ni havia posat de manifest tantes vicissituds del seu passat. Arran de

Diversos moments en què Joan Mari Cardona demostrà el seu compromís envers la cultura i la societat d'Eivissa i Formentera: a dalt, amb Joan Planells Ripoll durant el XXI Curs Eivissenc de Cultura i llegint unes paraules, el maig de 1987, durant un dels nombrosos actes públics en què va ser convidat a participar. A l'altra pàgina, l'aleshores alcalde, Enric Mayans, li entrega una placa amb motiu de la inauguració de l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa, en l'organització del qual va participar, el dia 22 de juny de 1985; deu anys després rebé la Medalla d'Or del Consell Insular i després, el 2000, la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. A la dreta, una abraçada entre els que foren grans treballadors de l'Institut d'Estudis Eivissencs en el lliurament de la Menció Sant Jordi 1989 a un d'ells, Antoni Munné. (Fotos: Vicent Ribas "Trull".)

la confecció de *Formentera* i després d'editar el llibre el 1983, Marí Cardona intensificà la seua relació i dedicació a aquesta illa i, anys més tard i fora de la col·lecció "Illes Pitiüses" —perquè la seua obra no es limita ni molt menys a aquella vasta aportació—, publicà *El llarg camí del pa a Formentera* (1993), *Formentera. Documentació i paisatges* (1994) i *Formentera, passa a*

passa per les vies públiques (1999), a més de diferents articles a publicacions periòdiques generalment arran de festes patronals i de les seues obres que comprenen tant Formentera com Eivissa.

Personalment crec que a Formentera Joan Marí trobà, a més de les raons d'estima a les persones i d'amor al paisatge de l'illa, un medi idoni per al desenvolupament del

seu feinejar amb la història: l'abraçable extensió de l'illa, la tardana repoblació del segle XVII i començament del XVIII, i la relativa abundor de documents, conservats a moltes cases i naturalment als arxius institucionals. Tot plegat, li permeté reconstruir amb pretensions de totalitat el procés de l'arribada i establiment dels eivissencs a Formentera i la seua posterior singladura, ja com a pares de formenterers. És de justícia incloure també entre les causes d'aquesta excel·lent atenció de Joan Marí Cardona envers Formentera la molt bona acollida que els habitants d'aquesta illa li reteren sempre, a ell i a la seua obra, com reconeix a la dedicatòria de *Formentera passa a passa*: "a tots els pobladors, perquè han volgut tenir-me entre ells com a un formenterer més". Potser també d'aquesta sovintejada relació amb Formentera prové el gust de Marí pels vaixells, una passió per la navegació i per les màquines que ho fan possible, que reflecteix a molts dels seus treballs, encara que només sigui amb la inclusió de fotografies d'embarcacions d'anomenada: el *Manolito*, la *Balandreta*, les barcases de ses Salines, etc. —*alts, al cel dels peixos, la vela i el timó* (M. Vil·langómez); *el floc i la major, bell velam que s'abranda* (J. Marí).

La consagració de Marí a la col·lecció encetada el 1976 no va ser, com s'ha vist, exclusiva. Al mateix temps que en preparava els volums, col·laborava amb la revista *Eivissa* i amb l'almanac *El Pitiús* a partir de la seua represa i dirigia la institució que feia possible aquestes dues publicacions i moltes altres: l'Institut d'Estudis Eivissencs. Amb la seua popularitat en constant augment, també les conferències, presentacions de llibres, les puntuals col·laboracions especialment amb el *Diario de Ibiza*, la seua participació en la Comissió del Patrimoni Històric d'Eivissa i Formentera, naturalment la seua feina com a sacerdot i dins d'aquesta especialment la direcció de la residència d'ancians Reina Sofia, de la qual estava manifestament orgullós —*A tots els residents de "Reina Sofia": als presents, amb l'afecte que coneixen; als passats, amb el millor dels meus records* (dedicatòria del volum II d'"Illes Pitiüses")—, ocuparen el temps professional de Joan Marí Cardona.

La ideologia

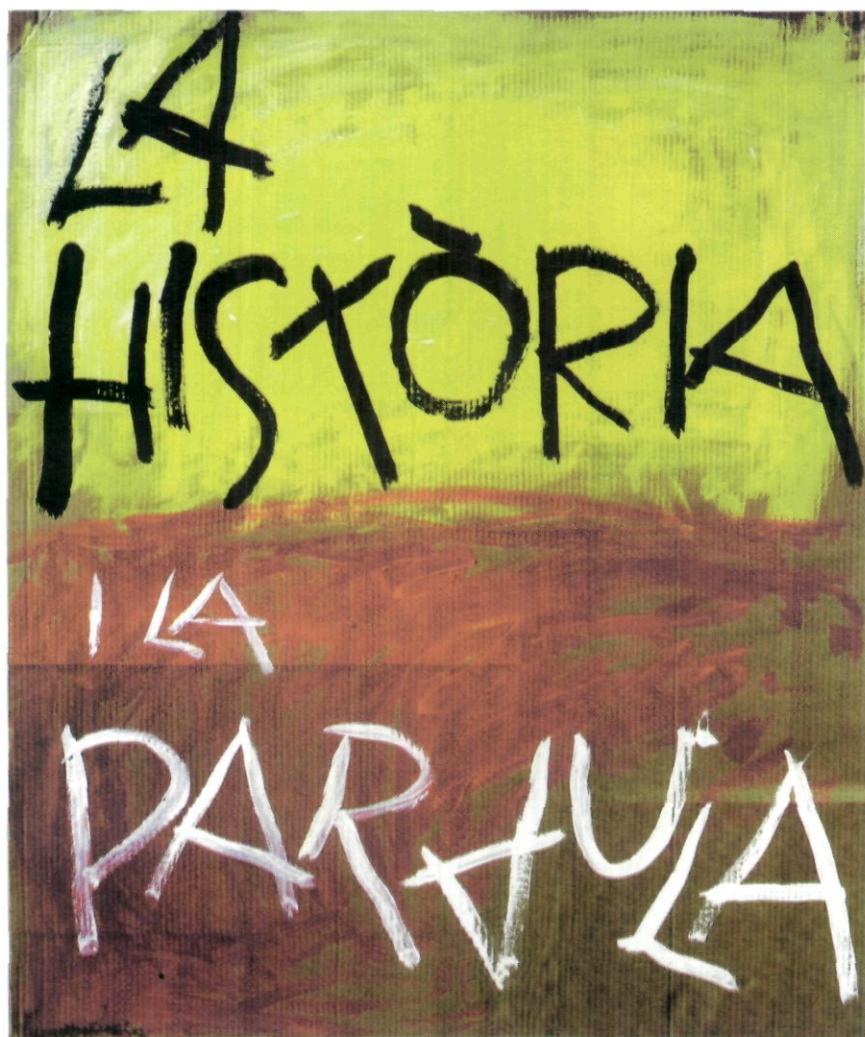
Per la seua trajectòria, sabem Marí Cardona compromès amb la reafirmació cultural de les terres de parla catalana. La sèrie "Illes

Pitiüses" és en bona part un fruit d'aquesta inquietud.

Analitzant aquest camí traçat per Marí hom pot intuir que en algun moment cronològicament anterior a l'edició de *La conquesta catalana de 1235*, el seu pensament es trobà davant de dos circumstàncies cabdals: d'una banda comprèn i pateix la situació política d'Espanya, i per tant la d'Eivissa i la de les comunitats que com ella tenien el català com a llengua pròpia: els anys cinquanta, quan Marí començà a tenir contacte amb els vells documents eivissencs, i després quan es veié capaç d'escriure sobre el que en ells havia llegit, el català no tenia cap consideració oficial i el capgirament causat pel turisme havia ja iniciat l'arraconament també del seu ús quotidià a causa de ben estudiats fenòmens sociolingüístics. L'altra de les dues circumstàncies que esmentava va ser que, a causa de la seua professió sacerdotal, Joan Marí es trobà al capdavant del lloc on es conservaven els testimonis d'un devenir històric iniciat pels volts de 1235 i que sense solució de continuïtat arribava fins als seus temps.

Davant d'aquests dos fets, Marí abraçà el compromís de col·laborar en la mesura de les seues possibilitats a conservar i fomentar la cultura, catalana, d'Eivissa i Formentera. Conscient del seu gust per la recerca històrica, pren el camí de reconstruir el procés de la catalanitat illenca i divulgar-lo, amb la intenció que, per mitjà d'aquesta coneixença, els formenterers i els eivissencs vegessin que la seua cultura era tan digna com qualsevol altra. Una cultura que aleshores sobrevivia silenciada per la falta d'escolarització, d'una banda, i per l'escolarització dirigida des de la política falangista (clarament espanyolista des de 1936, i fins i tot abans) i pel menysteniment en què, per aquestes raons, era tenguda entre els mateixos illencs.

Quan Marí veu obrir-se aquest camí davant seu —i a pesar que ja abans, i tal vegada des de sempre, el colpís el neguit de fer-hi alguna

Institut d'Estudis Eivissencs

XXVIII Curs Eivissenc de Cultura

en homenatge a Joan Marí Cardona i M. Villangómez Llobet

De l'11 al 23 de novembre de 2002

Sala de Cultura de "Sa Nostra", Eivissa

Cartell, obra de Josep Marí Marí, del XXVIII Curs Eivissenc de Cultura fet en homenatge a Joan Marí Cardona i Maria Villangómez Llobet, dues pèrdues irreparables escaigudes aquell mateix any 2002.

cosa— és un temps —el final dels anys seixanta— d'efervescència social que d'alguna manera —encara està poc estudiat— afectà les Pitiüses. Jo intueix, més que no sé amb certesa, que entre aquelles circumstàncies cal situar un moviment renovador —relacionat amb el Concili Vaticà II— que nasqué al si

del clergat illenc i en el qual participà Marí. Davant de tot això, com he dit, ell es traça unes línies d'actuació per fomentar la cultura d'Eivissa i Formentera que passen per escriure història i divulgar-la. La gran consideració social a què arribà Macabich i el ressò notable de les seues obres entre la població,

tal vegada convencen Marí a utilitzar aquesta tàctica amb la qual, a més —això és fonamental—, se sentia ben a pler.

En aquest sentit, el seu primer llibre és ben significatiu: *La conquesta catalana de 1235*. Al seu títol l'autor abandona el terme "reconquista" i dona per fet que si els conquistadors eren catalans això ja implicava la condició de cristiana; per tant, podia baixar un esglaó més cap a la concreció, cap a l'exactitud en el terme. El fons documental de què és arxiver i la cultura d'Eivissa que vol ajudar a redreçar, comencen el mateix any, el 1235; li cal, doncs, estudiar els esdeveniments d'aquell període i arran d'això neix el seu llibre de 1976.

És cert que altres autors, Quadrado, Fajarnés, Clapés, Macabich i alguns altres havien tractat el tema, però la talaia de Marí Cardona descobria altres costes. Ell volia que els fruits del seu compromís amb la cultura arribassin a la gent, volia fer que aquella història iniciada el 1235 fos una cosa palesa, distingibles els seus capítols al paisatge: a les esglésies, a les cases, als noms, a les famílies, a les persones, etc. Per fer-ho no té altre camí —i el fa passa a passa entusiasmada, delectant— que recórrer l'illa, interpretar, identificar, localitzar... Es pot fer un paral·lelisme, pel que fa a aquest procedir metodològic, amb la feina, valuosa, del massa aviat desaparegut Antoni Costa Ramon.

Marí publicà, aquell 1976, els documents essencials que fan referència a la conquesta de 1235. Entre ells n'hi ha un que és dels primers en ser redactats una vegada consumada la victòria militar: el *Llibre del repartiment* o *Memoriale divisionis*. Gràcies a aquest document té contacte amb la realitat anterior a la intervenció catalana a l'illa i això li permet ressaltar el tall cultural que la conquesta significà per a l'illa. No elucubra sobre el passat musulmà de l'illa, a ell li interessa l'endemà del 8 d'agost, però no fa llenya de l'arbre caigut. Aprofita els documents dels

vencedors per donar una pinzellada sobre els vençuts i es mou prou bé entre els per a ell inintel·ligibles antropònims i topònims àrabs i berbers que recull el *Memoriale divissionis*: “el molí d’un tal Zaffo”, “hem de tornar al *Jouf Benigalis*, coll i puig de na Ramona, on Miquel Caietà Soler va col·locar les fites...”.

No sé talment si el sacerdot de Marí Cardona pot entreveure’s amarant la seua obra, però certament que n’era, de capellà; potser per això es deixà endur una mica i donà una importància preferent –en aparença excessiva– als afers eclesiàstics (a les esglésies, als bisbes, a les parròquies, etc.), però és possible també, com jo crec que s’esdevé, que la intenció de Marí estàs més prop del seu nacionalisme que del ministeri espiritual que professava, i miraré d’explicar-ho.

A *La conquesta catalana de 1235* Marí dedica una bona part del llibre a descriure el procés que Eivissa i Formentera seguien per arribar a constituir-se en diòcesi independent de l’arquebisbat de Tarragona i que culminà l’any 1782. Malgrat l’enorme salt cronològic del segle XIII al XVIII, Marí lligà bé el testament de Guillem de Montgrí (redactat el 1247 i fet efectiu a la seua mort el 1273) amb la posterior evolució de la parròquia pitiüsa, però és clar que la qüestió del bisbat no té en realitat massa relació amb el tema principal del llibre. Per què Marí no profunditzà en el procés de formació dels sistemes de regiment municipal o en la manera com s’establí la representació senyorial (batlles, veguers, etc.)? Crec que la continuació lògica i tant més important com difícil de traçar, era l’exposició del procés de colonització de l’Eivissa conquistada per part dels catalans, l’anàlisi dels capbreus medievals que ens mostren on s’instal·laren i quines eren les càrregues que pels establiments cobraven els senyors i altres qüestions dins d’aquesta línia. Amb tot i aquesta crítica, els temes esmentats es contemplen, en part, en els altres volums d’“Illes Pitiüses”

–*Formentera, Balansat i Portmany*, principalment– i en part estan encara per fer.

En la meua modesta opinió, doncs, trob forçada la inclusió de la gènesi del bisbat eivissenc a *La conquesta*, però aquesta decisió de Marí és perfectament coherent amb la seua ideologia i amb el pla general de la col·lecció “Illes Pitiüses”: ja he exposat que crec veure en el vessant d’historiador de Marí un compromís per al rearmament de la cultura pitiüsa, una lluita per la reivindicació de l’entitat com a poble dels eivissencs i formenters –la presidència que exercí de l’Institut d’Estudis Eivissencs evidència aquesta implicació en el pla social. Sospit, arran del lloc on crec que cal situar la seua ideologia, que Marí Cardona segueix una estratègia conscientment desente-

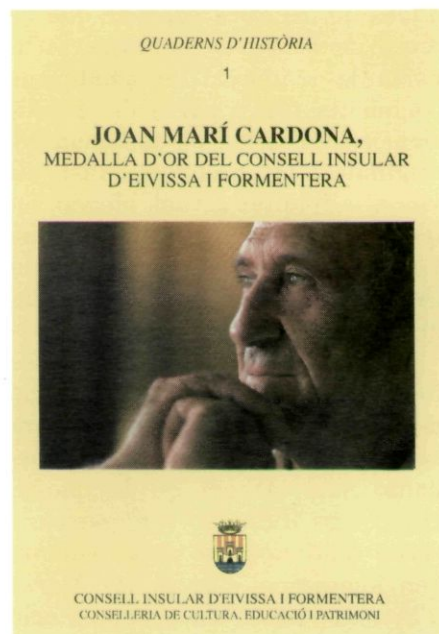
els illencs tenen amb el seu poble d’origen; sap també que molts d’aquests pobles (Sant Carles, Sant Francesc, Sant Rafel, Sant Agustí, etc.) són fruit d’una divisió parroquial superposada –i amb èxit– sobre el territori pitiús arran de la creació de la dignitat episcopal eivissenca el 1782. Partint d’aquest fet constatat i aprofitant-se’n, Marí aporta les eines per reforçar aquesta unió, per acréixer aquesta ja existent identificació de l’eivissenc i del formenter amb el seu poble, amb la seua església, amb les vénedes que formen la parròquia, amb el seu patró, amb les festes privatives de cada indret.

Aquestes eines són tot el conjunt de la seua obra, tant els papers escrits (llibres, articles als diaris i a les revistes) com les abundoses aportacions efímeres (conferències, xerrades, presentacions de llibres...); Marí es desplega a diversos fronts, escriu a diferents mitjans perquè vol arribar a tothom, sap que d’aquesta manera aconsegueix un major coneixement de la gent sobre la seua terra i que la identificació amb el poble (l’orgull de pertanyença a un poble defugint, però, les baralles de campanar) els en reforça l’eivissenquisme i la “formenteritat”.

Això, al meu parer, i més que no la seua condició de sacerdot, explica l’enorme atenció que Marí Cardona parà als primers bisbes de la represa seu episcopal illenca, després d’aquells de què en tenim notícia en temps dels vàndals i dels bizantins, especialment a Manuel Abad i Lasierra. I ho fa a despit i a vegades dissimulant la pesant condició de representants de l’estat espanyol, borbònic, unificador i per tant castellanitzador que detenien aquells personatges (M. Abad i Lasierra, M. Gaietà Soler, E. Azara, etc.), i sacrificant una mica la cohesió interna d’algunes de les seues monografies.

La temàtica i la metodologia

Els objectius del treball històric de Joan Marí Cardona experimenten una evolució coherent al llarg

El Consell Insular va inaugurar la sèrie “Quaderns d’Història” amb la publicació d’un homenatge a Joan Marí Cardona.

sa de la teòrica tendència de l’historiador a l’objectivitat –tanmateix ell no és historiador *strictu sensu*–, una estratègia destinada a aportar alguna cosa per satisfer aquell compromís seu envers la cultura illenca. Aquesta tàctica es fonamenta en el bon coneixement que Marí té de la forta identificació que

Un dels perfils, corresponent al port de Balansat, amb què Joan Marí Cardona il·lustrà *La conquesta catalana de 1235* per mostrar gràficament els llocs on va localitzar les fites dels antics quartons.

dels anys i a mesura que s'anava endinsant més i més en el coneixement de la documentació escrita. Marí Cardona s'enfrontà a la reconstrucció del passat amb l'arma de la lògica; treballà anant de davant endarrere, vull dir que aplicava una metodologia regressiva en la majoria de les seues recerques: a partir de fonts històriques més modernes mirava d'esbrinar i de localitzar aquelles coses, l'existència de les quals coneixia gràcies a la documentació més antiga. Arran d'això sapigué veure aviat l'enorme importància d'obres com el llibre de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria i tota la documentació generada arran de l'inici de la redacció del pla de millores il·lustrat i de la seua posterior aplicació, en especial de la capbreuació del felanitxer Miquel Gaietà Soler i Rabassa i tot allò relatiu a l'erecció del bisbat eivissenc l'any 1782, fet al qual ja he dit que Marí donava excepcional importància.

A l'obra de l'arxiduc, Marí, sense caure en l'emmirallament d'altres autors per la seua figura, va dedicar un estudi perfectament posat en la seua línia de treball: *Els camins i les imatges de l'arxiduc, ahir i avui* (1992). Amb aquest treball la part dedicada a les Pitiüses de *Die Balearen in Wort und Bild* (*Les Illes Balears per la paraula i el gravat, part primera, les antigues Pitiüses*, dues edicions de 1869 i de 1886) que l'historiador ha utilitzat quotidianament com a eina, com a font de dades, passa de ser-li objecte d'estudi primordial –objecte, per-

què el subjecte de les obres de Joan Marí sempre seran la terra, la història, la gent, sobretot la gent. He d'esmentar l'exquisit pròleg del també tristament traspassat Enric Fajarnés Cardona a aquesta obra que, com les d'abans, es va fer per subscripció. Marí redacta el llibre a tres bandes: posa en comú les dades de les dues edicions que es feren de l'obra de l'arxiduc –n'aportà la traducció de nombrosos fragments, feta a partir de les edicions castellanes i no de l'alemany original– i tot ho busca Marí, ull viu, a la realitat actual, afegeix fotografies dels mateixos indrets que l'Arxiduc descrigué amb la paraula i representà als gravats i a les lito-

grafies. L'altra de les seues esmentades fonts d'informació, la documentació de la creació del bisbat, va ser també tema de publicació per Marí Cardona: *Sant Antoni de Portmany. Parròquies d'Eivissa i Formentera* (1985-1985) i bona part –aquí sí ben lògicament– de *Santa Maria d'Eivissa* (1985). La documentació del també il·lustrat, i inseparable de la creació de la seu episcopal, *Pla de Millores* i, especialment, el capbreu o registre de propietats de Miquel Gaietà Soler apareix constantment a tota l'obra de Marí Cardona, encara que no arribà a dedicar-li cap estudi monogràfic; tal vegada és una de les fonts principals de l'important treball que redactava conjuntament amb Joan Planells Ripoll sobre les famílies illenques i que roman encara inèdit.

En gran mesura, quasi per davant de tot, Joan Marí Cardona és un recopilador i un sistematitzador d'informació. L'esforç més gran d'interpretació –i és ingent, rodó– ens el llegà a *La conquesta catalana de 1235* i després d'aquest llibre a *Balansat*, a *Formentera* i a *Portmany*. Especialment a *Balansat* –encara que tal vegada només sigui una aparença pel diferent sistema d'ordenació utilitzat (vénda a vénda, com també va fer a *Formentera*, i alfabètic a *Portmany*)– Marí demostra el bon fruit del seu treball de camp: va anar per les terres d'Eivissa i de Formentera i, especialment, per les de l'antic quartó de Balansat de casa en casa fent de la memòria de la gent, dels pagesos savis, una rica font d'informació. Joan Marí, nascut a Sant Rafel de sa Creu, mossènyer rural durant uns anys, sabia llegir bé aquesta font. Coneixia les voltes que s'han de donar, treure un tema per conduir la conversa cap a on interessa, guanyar-se la confiança, tornar-hi un dia i un altre, anar vers el nucli dels assumptes pel camí de xerrar de coses sovint trivials: la calor, la manca de pluja, la collita... Rodades de cortesia que li permetien arribar a conèixer coses, a constatar les que ja sabia, veure quina memòria quedava d'allò que ell, per via dels papers, tenia constància que un dia existí. És ben veritat que Joan Marí Cardona no va fer aquesta feina amb els procediments que exigiríem avui dia a un científic, a un antropòleg per exemple: aparell enregistrator

de sons i càmeres de filmació, bàsicament. Els aparells l'haurien allunyat del seu objectiu.

Tornant a *Balansat*, diria que en aquest cas és segur que primer va fer el treball de camp i després buscà els documents relatius al quartó; aquest i alguns altres exemples extrets del llibre m'ho fan pensar: "Can Gat: se li dona aquest nom des de temps immemorial, malgrat que no figure a les relacions antigues d'aquesta vènda...". Als altres volums es revela més aviat la preponderància de la documentació escrita sobre el treball de camp, altrament sempre dut a terme per Marí.

Als llibres dedicats als quartons, Marí Cardona inclou els documents i les seues observacions sobre les esglésies. És en aquesta part de les seues obres que s'atreveix a fer les interpretacions més extenses, però rarament cita altres autors, s'estima més cenyir-se a la seua pròpia collita documental i d'observació; fins i tot en algun cas se li pot llegir alguna citació crítica, com fa quan analitza la torre de l'església de Portmany, moment en el qual deixa caure: "diuen els entesos –i no es troben altres proves– que la torre es va projectar cap a 1688..." (1990, 29). De fet, rarament inclou bibliografia a les seues obres més enllà de les llistes dels nombrosos documents transcrits totalment o parcial o algunes referències a Josep Maria Quadrado, Isidor Macabich i altres comptats. Això no són mancances de la seua obra, si hom se situa en el seu paper de recopilador i d'editor de fonts històriques; és això el que pretén i d'aquí que les seues anàlisis, quan les fa, no pretenen capir la significació profunda dels documents, fins i tot de vegades hom pot constatar una assumptió excessivament acrítica de les fonts que utilitza. El màxim exponent d'aquesta tasca d'editor pacient de documents històrics és el segon volum de la col·lecció "Illes

Pitiüses": *Els Llibres d'entreveniments* (1981), probablement un dels més citats de la col·lecció, ja que, malgrat no incloure'n la transcripció, conté la sistematització de tots els antropònims i topònims de la font.

Valoració

La feina de Joan Marí Cardona s'inscriu en el marc de les Pitiüses; si visità arxius forans va ser per extreure la valuosa informació amb què complementà les fonts locals, esquelet dels seus treballs. Si bé no és del tot difícil trobar obra de Marí Cardona a les biblioteques de la resta dels països catalans, sí és poc freqüent veure'l citat a obres d'abast general o centrats en l'època de les colonitzacions feudals dels territoris conquistats a Al-Andalus. *La conquesta catalana de 1235*, si més no, mereix ser molt més coneguda.

Eivissa, com era general arreu el segle XIX, coneix la feina de diferents autors com Enrique Fajarnés Tur, Josep Clapés Juan o el mateix Josep Maria Quadrado, que s'afanyaven en els arxius per treure a la llum documentació inèdita que aplegaren en treballs freqüentment citats encara a l'actualitat.³ Aquella feina del prolífic grup d'autors i especialment d'editors de documents va tenir quasi un únic hereu: Isidor Macabich Llobet. Aquell sacerdot inquiet era una persona en general ben intencionada però crec que poc ordenada, poc estricta i, sobretot –i per descarregar-lo de culpes–, amb molta feina per fer en un temps poc afavoridor de les iniciatives culturals. La publicació de les obres completes d'I. Macabich –la seua cèlebre *Historia de Ibiza* (1966-1967)– marcà el final de la seua aportació. La revista de l'Institut de Estudios Ibicencos –*Ibiza*– havia tret el seu darrer número el 1960 i no renaixeria transformada en l'*Eivissa* de l'Institut d'Estudios Eivissencs fins al 1972. Definitivament,

la tasca de Fajarnés, de Clapés i, després, de Macabich, quedava aturada o almenys sense un abanderat clar –Antoni Costa Ramon, amb preclars treballs, morí massa aviat. Paradoxalment, això s'esdevenia en el mateix moment que la dictadura franquista experimentava una certa obertura i el turisme començava a fer canviar manifestament l'estructura econòmica de les illes.

Els anys seixanta i bona part dels setanta els veig com un temps, massa llarg, de trànsit. Joan Marí Cardona irrumpeix el 1976 amb *La conquesta catalana de 1235*, una obra cabdal de la historiografia eivissenca, un treball local a l'alçada de qualsevol altre que s'hagués fet en un indret més dotat acadèmicament que les Pitiüses. Després, el degoteig dels seus treballs el situen clarament com a digníssim successor –perquè va més enllà: feina feta goig de mestre– de Fajarnés, de Clapés, de Macabich i dels altres.

La metodologia amb què Marí construeix aquestes obres, consistent a imbricar la seua realitat contemporània amb les notícies aportades per la documentació, els dona un valor afegit perquè les fa, a elles mateixes, documents històrics, testimonis d'una època en la qual encara es podien discernir restes d'una societat de pagesos, de pescadors, de mariners, de saliners, de rendistes i de mercaders que, sense sotragades insalvables, prové d'aquell any 1235 amb l'estudi dels esdeveniments del qual Joan Marí Cardona –Don Joan– feia començar el conjunt de la seua obra. Una obra que ha exercit i exerceix un mestratge profund, sòlid i rodó, però inquietant, revulsiu de noves immersions a la recerca no "sols dels fets que succeïren, sinó per lligar-los amb el que avui i ara ens envolta" (Joan Marí, pròleg de *La conquesta catalana de 1235*). ■

3. La demanada reedició dels treballs d'E. Fajarnés (PRATS, E. "Enric Fajarnés Tur (1858-1934). Historiador i demògraf" a *Personatges de la nostra història*, Associació d'Amics del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, Eivissa, 2002) no hauria de ser *vox clamantis in deserto* i ser acollida amb entusiasme i resolució per les autoritats culturals illenques.